

LJERKA ALBUS
Gradski muzej Varaždin
ljerka.albus@gmv.t-com.hr

Primljeno: 19. 02. 2013.
Prihvaćeno: 19. 03. 2013.

PUČKA SAKRALNA UMJETNOST IZ FUNDUSA ETNOGRAFSKOG ODJELA GRADSKOG MUZEJA VARAŽDIN

U ovom radu autorica donosi rezultate istraživanja narodne umjetnosti na predmetima Sakralne zbirke Etnografskog odjela Gradskog muzeja Varaždin. Različiti predmeti narodne sakralne baštine dio su pučke pobožnosti koji odražavaju značajke autohtonog karaktera i pučkog stvaralaštva domaćeg podrijetla, ali isto tako i zapadnoeuropske kulturne utjecaje.

Među zbirkama Etnografskog odjela Gradskog muzeja Varaždin nalazi se i vrlo vrijedna Sakralna zbirka. Različiti predmeti religijskog karaktera izdvojeni iz cjeline svog prostornog ambijenta prikupljeni su još od godine osnutka muzeja 1925., a sakupljačka djelatnost traje još i danas. Cjelovit fundus zbirke sadrži religijske predmete vezane uz pučku pobožnost koji su tije-kom 19. i počecima 20. st. bili sastavnim dijelom inventara seoskih kućnih interijera, vanjskih dijelova narodnog graditeljstva ili prostornih cjelina, kao i oni vezani uz proštenja i liturgiju. U ovom prikazu zadržat ćemo se na rezultatima istraživanja onih predmeta koji su u prošlosti bili dio kućnog inventara poput zidnog ukrasa ili kućnog oltara tzv. *božjeg kuta* unutar *glavne hiže*, prostorije u kojoj se odvijao cjelokupan život jedne seoske obitelji. Jednako tako obuhvaćeni su i oni sakralni oblici koji su ispunjavali vanjsku nišu zabatnog dijela seoske stambene arhitekture s osnovnom svrhom zaštite cjelokupnog gazdinstva i njegovih članova.

Kako Etnografski odjel ne posjeduje stalni postav gdje bi narodna baština varaždinskog područja bila cjelovito prikazana, ova vrijedna djela narodne umjetničke baštine pohranjena su i čuvana u muzejskoj čuvaonici, a javnosti su dosada prikazana pogodnim tematskim izložbama.

Najveći dio inventara zbirke koji datira iz 19. i ranih početaka 20. stoljeća sakupljen je u godini osnutka muzeja i razdoblju osnivanja Etnografskog odjela 1933. godine. O tome svjedoče podaci iz najstarije muzejske dokumentacije. Međutim tadašnja stručno-muzeološka obrada pred-meta i njihova inventarizacija znatno se razlikuje od kasnijih metoda muzejskog dokumentiranja. Kod većine predmeta važni podaci o provenijenciji, dataciji, godini i načinu nabave i eventualnom autoru djela nisu bilježeni, već je inventarizacija svedena na osnovnu evidenciju i šture opise pred-meta. Iz tog će razloga neke zaključke biti teže donijeti, no ipak je nedvojbeno da se ovdje radi o predmetima u kojima se očituju značajke lokalnog karaktera kao i zapadnoeuropskih kulturnih utjecaja. Područje sjeverozapadne Hrvatske prostor je intenzivnih kulturnih strujanja, prožimanja i preplitanja s različitim zapadnoeuropskim kulturnim elementima koji se iščitavaju i u segmentu sakralne narodne umjetnosti i duhovnosti. Općenito duhovna kultura seoske zajednice manifestira se tradicijom određenim religijskim i svjetovnim običajnim značajkama i sakralnim znamenjima. Ovdje tematski sistematizirani predmeti predočuju individualizirana viđenja religijskih likova i sakralnih tema u pravilu nepoznatih autora koji su ih radili za potrebe seoskog življa, a koji su u određenom vremenskom okviru na neki način diktirali i odredili ukus i svjetonazor seoske sredine i sela u kojoj su ovi predmeti nalazili svoju široku primjenu.

Zbirka sadrži ukupno 215 predmeta koji obuhvaćaju vremensko razdoblje od početka 19. do prve četvrtine 21. stoljeća. U ovom prikazu zadržat ćemo se na onim rađenim rukom nepoznatih pučkih majstora koji su svoj stvaralački trag ostavili u različitim materijalima i izvedbenim tehnikama, a koji su u Zbirci sistematizirani u sljedeće podzbirke :

- slike na poledini stakla
- raspela
- kalvarija u boci
- sakralna plastika - skulpture od drveta
- skulpture od koloriranog gipsa
- slike - oleografije
- slike - tisak na papiru

Preostali dio fundusa sakralne zbirke koji ne ulazi u temu ovog rada vezan je uz religijske običaje i pučku pobožnost kao što su zavjeti, hodočašća i liturgija, a nalaze se u sljedećim podzbirdama :

- zavjetne sličice
- molitvenici
- nabožne sličice
- krunice

SLIKE NA POLEĐINI STAKLA

Prvu i najbrojniju skupinu od ukupno 46 predmeta čine slike rađene tehnikom oslikavanja poleđine stakla. Najveći dio ovih slika najranije je prikupljen za fundus Etnografskog odjela. Umjetnost oslikavanja stakla, *glajže* ili *Hinterglasmalerei*, podrazumjeva složenu tehniku oslikavanja osnovnih obrisa likova i motiva na stražnjoj strani stakla pomoću predloška i širokih ili užih premaza bojom. Iscrtane površine naknadno su bojane najčešće živim bojama. Motivi slika primitivnog su likovnog izričaja u kojem je osnovna značajka plošnost i nedostatak trodimenzionalnosti. Uz jasne obrise likova u koloritu dominira polikromija od cinober crvene, plave, zelene, terakote, žute, smeđe, zlatne i crne boje. Kompoziciju slike u pravilu prati kombinacija floralnih motiva od cvjetnih vjenčića, glavica, pupoljaka i buketa, tekstilnih nabora koji u prevjesima vise ili oblačića u sivim i plavičastim tonovima. Različiti biblijski likovi i scene teme su slika rađenih ovom tehnikom. Među likovima svetaca i njihovih atributa u Zbirci su zastupljeni likovi Srca Isusovog (sl. 1), Bogorodice, Sv. Ane (sl. 4), Sv. Antuna (sl. 3), Sv. Ivana Krstitelja (sl. 8), Sv. Tri kralja (sl. 6), Sv. Josipa (sl. 5), Sv. Trojstva, Prijestolja Milosti (sl. 13), Bogorodice s djetetom (sl. 2), Marije sedam žalosti (sl. 7) i dr., uokvireni drvenim okvirima jednostavne profilacije. Među narativnim prikazima biblijskih scena prisutni su prikazi Svete Obitelji, Kalvarije (sl. 12), Rođenja Kristovog (sl. 10), Isusovog groba (sl. 9), Svadbe u Kaani Galilejskoj (sl. 11), Posljednje večere i dr. Slike zavjetnog karaktera i svetaca zaštitnika prikazuju lik Madone s Isusom (sl. 16), Marije (sl. 20), Sv. Martina (sl. 17), Sv. Izidora, Sv. Leonarda (sl. 18), Sv. Nikole (sl. 15), Sv. Mihaela (sl. 19), Sv. Barbare (sl. 14) i dr. Neke od njih podno oslika osnovne teme sadrže i natpise s imenom sveca ili nazivom biblijske scene. Tekstualni ispisi oslikani su užim ili širim linijama crne boje, pisanim ili tiskanim slovima, u pravilu njemačkim jezikom. Primjerice podno lika Sv. Ivana Krstitelja koji u ruci drži janje, tiskanim je slovima ispisano ime sveca S.IOHANNES (sl. 8), slika sa prikazom Svadbe u Kaani Galilejskoj pisanim slovima sadrži ispis naziva biblijske scene Die Hochzeit zu Kanna in Gallilen (sl. 11), dok je na slici Bogorodice s djetetom natpis S= MARIA MAJOR IN ROM izveden tankim, tiskanim slovima (sl. 20). Zanimljivost u ovim natpisima je način ispisa slova N koje je najčešće pisano naopako. Komparirajući stilske značajke ne samo oslika pojedinih slika, već i tekstualnog segmenta na slikama, kod nekih se uočavaju iste stilske karakteristike, što upućuje na njihovo zajedničko podrijetlo i istu nepoznatu nam radionicu ili domaćeg majstora.

Kroz povijesna razdoblja najraniji začeci oslikavanja stakla povezuju se s talijanskim srednjovjekovnim slikarstvom na staklu. U 16. stoljeću ova umjetnost prodire u južnu Njemačku, a u 18. stoljeću, kao već rašireni oblik kućne radinosti, ona se širi u Bavarsku, Austriju, Češku, Slovačku i Sloveniju. Najpoznatije europske radionice nalazile su se u Pohorinu u Češkoj, u Sandalu u Austriji i Bavorskom gozdu. (4) Iz tih središta slike su prodavane veletrgovcima u Budim-

pešti, Ljubljani i Varaždinu. Zanimljivo je da su se od polovice 18. do polovice 19. stoljeća migracijski putevi iz Slovenije kretali u Hrvatsku u dva pravca. Jedan u smjeru juga, prema Gorskom Kotaru i Primorju, a drugi preko Varaždina i Pođravine do Slavonije. Neki izvori navode da je Varaždin bio središte preprodaje slika na staklu koje su po selima prodavali *kranjci* ili *kipari*, ili su ih i na licu mjesta po narudžbi, radili pučki slikari (6). Također se ne isključuje i mogućnost dolaska kramara iz Tirola i Češke u naše krajeve, čime se pojava njemačkih natpisa na slikama može tumačiti oznakom importirane robe iz njemačkih, austrijskih ili čeških krajeva. No, isto tako moguće je da su one samo stereotipni prijenosi predložaka po kojima su slike rađene od domaćih majstora. Slike rađene ovom tehnikom bile su na varaždinskom području u upotrebi sve do kraja 19. i ranih početaka 20. stoljeća, kada ih već nakon I. svjetskog rata potiskuje oleografija, a kasnije i grafičko reproduktivna tehnika tiskanja svetačkih slika na papiru.

SLIKE NA STAKLU - likovi svetaca

Slika 1. E - 1480
Srce Isusovo 19. st.,
okolica Varaždina

Slika 2. E - 1485
Madona s djetetom,
19. st., okolica Varaždina

Slika 3. E - 1499
Sv. Antun, 19. st.,
okolica Varaždina

Slika 4. E - 1517
Sv. Ana, 19. st., Plitvica

Slika 5. E - 1497,
Sv. Josip, 19. st.,
okolica Varaždina

Slika 6. E - 1481
Sv. Tri kralja, 19. st.,
okolica Varaždina

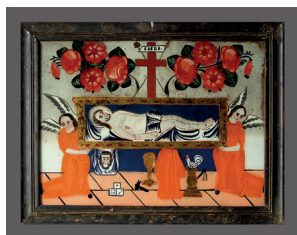

Slika 7. E - 1519
Marija sedam žalosti,
19.st., Plitvica

Slika 8. E - 1515
Sv. Ivan Krstitelj,
19. st., okolica Varaždina

SLIKE NA STAKLU - scene iz života svetaca

(Sl. 9)E - 1484
Isusov grob, 19.st.,
okolica Varaždina

(Sl. 10) E - 1496,
Rođenje Kristovo 19. st.,
okolica Varaždina

(Sl. 11) E - 1477
Svadba u Kaani Galilejskoj,
19. st., okolica Varaždina

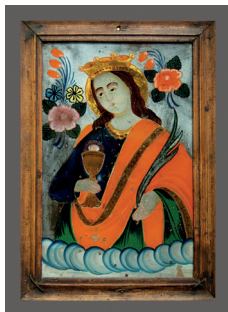

Slika 12. E - 1488
Kalvarija, 19. st.,
okolica Varaždina

Slika 13. E - 1501
Prijestolje milosti, 19. st.,
okolica Varaždina

SLIKE NA STAKLU - zavjetne slike i slike zaštitnika

Slika 14. E - 1521
Sv. Barabara,
19. st., Plitvica

Slika 15. E - 1510
Sv. Nikola, 19. st.,
Ladanje Gornje

Slika 16. E - 1507
Madona s Isusom
19. st., Ladanje Gornje

Slika 17. E - 1514
Sv. Martin, 19. st.,
okolica Varaždina

Slika 18. E - 1490
Sv. Leonard, 19. st.,
okolica Varaždina

Slika 19. E - 1498,
Sv. Mihael, 19. st.,
okolica Varaždina

Slika 20. E - 1476
Bogorodica s djetetom,
19. st., okolica Varaždina

RASPELA

Slijedeću skupinu predmeta čine raspela većih ili manjih dimenzija sa skulpturom raspetog Krista izvedenog u drvetu, gipsu ili porculanu. Raspeće je jedna od najraširenijih kršćanskih tema i najizrazitiji simbol kršćanstva, jednako prisutna u seoskim unutarnjim prostorima, sakralnim objektima ili je vrlo često dio prirodnog ambijenta poput raspela krajputaša.

Na svim primjerima raspeća sakralne zbirke koji obuhvaćaju vremenski raspon od početka 19. do 1. polovice 20. stoljeća, skulptura tijela Kristovog je uspravna, bez naglašenog izraza patnje na licu. Među njima se stilski posebno izdvajaju dva vrlo vrijedna primjera većih dimenzija, rustikalne izrade u kojoj dominira ekspresivnost izraza lica, sa tijelom Krista rađenim tehnikom dubenja, rezanja i rezbarenja drveta. Ovi primjerci raspela zbog nedostatka podataka sugeriraju pretpostavku da su najvjerojatnije bili ili sastavnim dijelom nama nepoznate kapelice ili omanje seoske crkve. Kod prvog raspela koji potječe s početka 19. stoljeća na vrhu patibuluma drvenim je klinom pričvršćen titulus s natpisom INRI, ispisan crnom i zlatnom bojom. Na križ je drvenim klinovima prikovano tijelo Kristovo narativne izvedbe s licem izvedenim u gotičkoj maniri, na glavi sa krunom od ispletene grančice. U visini Kristovih bedara sa svake je strane za raspelo pozlaćenom žicom pričvršćena manja skulptura. S jedne strane je Marija sklopljenih ruku, odjevena u halju i plašt koji se s glave spušta niz tijelo, a sa druge strane Sv. Ivan u halji s naborima koju lijevom rukom pridržava, a u desnoj ruci drži kalež sa zmijom na vrhu. Pri dnu patibuluma koso je položena profilirana drvena pločica na kojoj je rezbaren i crvenom bojom oslikan natpis IHS koji sa svake strane omeđuje cvjetna glava istog kolorita. Ispod natpisa istom je bojom oslikana godinom 1829., a između brojeva datacije, u središtu je rezbaren i oslikan motiv Srca Isusovog - srce s plamenom. Sve skulpture i klinovi su pozlačeni, raspelo je tamno smeđe, gotovo crne boje (**sl. 21**).

Drugo raspeće datira s kraja 19. stoljeća, a karakterizira ga realističan izraz (**sl. 22**). Tijelo Krista kolorirano je bojom tena s tragovima rana crvene boje koje krvare. Pozlačena perizoma nabrana je u guste nabore, na glavi je pomična kruna ispletena od prirodne grančice, a u izrazu Kristovog lica blago se nazire patnja. Na vrhu izduženog patibuluma pričvršćen je titulus s osli-kanim natpisom INRI.

Među raspelima koji datiraju s početka 20. stoljeća i kasnije, vrijedna su spomena ona manjih dimenzija sa tijelom Krista izrađenim od gipsa ili željeza, odlivenim u kalupu. Kristov korpus kod ovih je primjera ili polikroman ili je obojan zlatnom ili srebrnom bojom. Ovi oblici manjih raspela serijske su izrade, nuđeni na prodaju u hodočasničkim mjestima ili na **proštenjima** (**sl. 23, 24, 25**).

U ovoj vrsti narodne sakralne plastike nalaze se i kompozicije raspela provincijalne izrade smještene na drvenom postolju. Raspeće s tijelom Kristovim podno križa najčešće prate skulpture Marije sa dva anđela ili samo anđeli. Naglašeno živi kolorit skulptura rađenih tehnikom odljeva gipsa u kalupu, a potom bojane vrlo živim bojama i njihova estetska i stilska karakteristika upućuje na izvorno pučki likovni izričaj (sl. 26, 27).

Kod raspela smještenog na povišoj bazi na kojoj su vidljivi tragovi da je nekada podno križa postojala jedna skulptura, tijelo Kristovo kvalitetnije je izrade od prethodnih. Također odliveno u kalupu, većih je dimenzija, neproporcionalnih dimenzija nogu u odnosu na tijelo, ali izražajnije forme. Kristova perizoma modre je boje s pozlaćenim rubom, kruna od trnja obojana je zelenom bojom, a crvenom bojom naznačeni su na tijelu i udovima tragovi rana. Na izduženom titulusu koji pokriva gotovo cijeli patibulum, obojan bijelom bojom, crnom je bojom ispisan natpis INRI (sl. 28).

Za razliku od navedenih, u zbirci se nalaze i dva raspela raskošne izrade, sa skulpturama od porculana i pozlatom. Manje drveno raspelo s tijelom Krista s pozlaćenom je krunom, perizomom i čavlina, a na prsima su crvenom bojom naznačeni tragovi krvi. Na porculanskom patibulumu ispod Kristovih nogu, od istog je materijala mrtvačka glava, znak prolaznosti ljudskog života, a iznad Kristove glave titulus od porculana s reljefno istaknutim i crnom bojom ispisanim natpisom INRI. Vrhovi križa ukrašeni su metalnim ukrasima biljnog ornamenta (sl. 29). Drugo raspelo vrlo raskošne izvedbe smješteno je u drveni ormarić s profiliranim kruništem i ustakljenim pomičnim vratima. Pozlačeno drveno raspelo polu oblog profila postavljeno je na povišu profiliranu i pozlaćenu drvenu bazu sa satom. Na raspelu tijelo Kristovo je od porculana sa pozlaćenom krunom na glavi, pozlaćenom perizomom i čavlina. Iza Kristove glave smještena je rozeta od pozlaćenog metala, na vrhu patibuluma porculanski titulus s natpisom INRI, a na kraju patibuluma pozlačena figura janjeta. Na bazi podno raspela smještene su dvije skulpture svetica, Marije i Magdalene, također od porculana. Na pozadini gornjeg dijela raspela nalazi se pozlačeni ukras oblika sunčevih zraka, dok se uz rubove patibuluma protežu pozlačeni ukrasi od niza motiva vitica, listića i srcolikih ornamenta (sl. 30).

RASPELA

Slika 21. E - 1523
1829.g. okolica
Varaždina

Slika 22. E - 1522
19. st., okolica
Varaždina

Slika 23. 57016
1. pol. 20.st.
Gornja Poljana

Slika 24. 53641
1. pol. 20. st.
Gornja Poljana

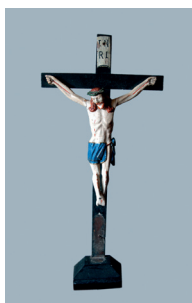
Slika 25. 47237
20. st., okolica
Varaždina

Slika 26. E - 1524
poč. 20. st., Greda

Slika 27. E - 1930
1. pol. 20. st.,
Šemovec

Slika 28. 44434
poč. 20. st., okolica
Varaždina

Slika 29. E - 1929
poč. 20. st.,
Šemovec

Slika 30. E - 1532
poč. 20. st., okolica
Varaždina

KALVARIJA U BOCI

Posebnu vrijednost u sakralnoj zbirci čine minuciozna remek djela kalvarije ili Isusove muke smještene u staklenoj boci. U ovom prikazu izdvojeno je minijturno raspeće sa simbolima Kris-tove muke izvedeno tehnikom rezanja, rezbarjenja i oslikavanja drveta (sl. 31). Pojedinačni dijelovi ove scene spajani su u cjelinu u unutrašnjosti boce. Ovakvi oblici raspeća prvotno se javljaju u gra-dskim sredinama odakle ih preuzima selo, prilagođavajući ih jednostavnom izražajnom stilu narod-ne umjetnosti. Na varaždinskom se području, pod utjecajem sred-njeeuropskog odnosno alpskog kulturnog kruga, ovaj oblik sakralne dekoracije javlja tijekom 19. stoljeća. Prema usmenoj predaji, izrađivali su ih putujući narodni umjetnici koji su bili vješti njihovoj složenoj i zahtjevnoj izradi.

Iz razdoblja 19. stoljeća potječe i izdvojeni primjerak iz fundusa Zbirke, nepoznate proveni-jencije, s prikazom scene Isusa na križu izrazito primitivne pučke izrade, smješten u staklenu bocu uskog grla, zatvorenu drvenim čepom na kojemu visi drveni lokot. Cijela kompozicija smještena je na 4 noge, podno središnjeg raspela postavljena su 4 križa manjih dimenzija. Na obje strane antene raspela raspoređeni su atributi Kristove muke, sulica, kliješta, dljeto, ljestve, i pijetao. Ispod sulice visi lampaš, a s druge je strane mala polica s kaležom. Iznad Kristove glave s obje strane raspela visi po jedan drveni lokot. Korpus Krista kao svi sastavni elementi ove scene izrazito su primitivne izrade. Drveni elementi obojani su žarkom crvenom i plavom bojom, a na dnu boce je suha trava.

KALVARIJA U BOCI

Slika 31. E - 1530
Kalvarija u boci,
19. st., okolica Varaždina

SAKRALNA PLASTIKA

Među sakralnom plastikom zastupljani su i oni primjeri koji su tijekom 19. pa sve do polo-vice 20. stoljeća bili postavljeni kao zaštitnici u zabatnom dijelu seoske stambene arhitekture. Skulptura Madone porijeklom iz sela Plitvice ispunjavala je sve do prve četvrtine 20. stoljeća, zabatnu nišu obiteljske kuće Mihalić (sl. 32). Rezbarena u drvetu od darovitog lokalnog majstora, skladnih je proporcija i smirene ekspresije lica. Osnovna linija skulpture i bogati tekstilni nabori, rađeni su finim potezima dljeta, uglađenih rubova s vidljivim ostacima kolorita.

U ovoj grupaciji predmeta kvalitetom izrade ističe se i drvena skulptura Krista u sjedećem položaju koja se povezuje s biblijskom scenom *Ecce homo*. U narodu zvan *Tužni Isus*, *Trpeći Jezus*, *Zubobolni Krist*, *Premišljujući Krist* ili *Hrvatski Isus*, vrlo je čest motiv na varaždinskom području, a nalazimo ga i u kamenoj plastici, na pilovima krajputašima. Isklesan u kamenu, vrlo je čest motiv u razdoblju baroka, pa i ranije, a prisutan je na čitavom prostoru sjeverozapadne Hrvatske, do Podravine i Međimurja. Istovjetan prikaz Krista nalazimo u središnjoj i istočnoj Europi, u Mađarskoj, Donjoj Austriji, Češkoj, Poljskoj, Ukrajini i dalekoj Litvi. (1) Skulptura *Tužnog Isusa* (sl. 33) koji sjedi na klupi, potječe iz sela Barbare. Okrunjen je krunom od trnja, prislonjene glave na lijevu ruku, a na desnoj svinutih je prstiju šake kojima je pridržavao ili palminu granu ili sulicu koja nedostaje. U realističnom prikazu Kristovog lika dojmpljiva je njegova zamišljenost i bol. Površina skulpture kolorirana je, a neobrađena pozadina skulpture upućuje na mogućnost njene upotrebe ili u zabatu kuće ili dijelu kompozicije crkvenog oltara.

Vrijedan primjerak predstavlja i nedovršeni korpus Krista rađen u drvetu, sa rukama koje još nisu za korpus trajno povezane. S obzirom na dimenziju ove skulpture za pretpostaviti je da je vjerojatno namijenjena za raspelo (sl. 34, 35). Tehnika izrade ukazuje na profinjenost poteza dljeta, skladnost proporcija, poznavanje anatomije ljudskog tijela i nadarenost nepoznatog pučkog autora.

U prvoj četvrtini 20. stoljeća uz narodno kiparstvo pojavljuju se i serijski rađene skulpture svetaca od gipsa odlivenih u kalupu. Ovisno o proporcijama, jednako kao i prethodne, služile su kao zaštitnice kuća ili su bile sastavnim dijelom *božjeg kuta* u *glavnoj hiži*. Kolorirane i glazirane, najčešće su kao jeftiniji proizvodi kupovane na crkvenim proštenjima. U fundusu zbirke nalaze se dvije skulpture Bogorodice od koloriranog i glaziranog gipsa.

Veća skulptura Gospe Lurdske stoji na postolju s grančicom ruže, sklopljenih je ruku na prsima i prebačenom krunicom preko desne ruke. Uzvišenog je pogleda i doima se blaženo. Nabori na halji i velu koji prekriva glavu kvalitetne su izrade, a kolorit vrlo skladan i odmjeren (sl. 36).

Druga skulptura Bogorodice s djetetom potječe iz Lepoglavske Purgje gdje zajedno sa dvije male skulpture anđela činila sakralnu cjelinu u Božjem kutu. Bogorodica također stoji na povišenoj četvrtastoj bazi, u dugoj dvodijelnoj bijeloj halji sa pozlaćenim rubom, poširokim bijelim ovratnikom položenim na prsa i zlatnim pojasom u struku. Na prsima je nejasan trokutasti motiv, vjerojatno Božje oko s pozlatom i srebrnim poljima. Modar plašt od ramena se spušta do bosih nogu. Žuta kosa s uvojcima spušta se niz ramena i leđa, a na glavi je zlatna kruna lukovičaste forme, sa srebrnim rubom. U desnoj ruci Marija drži pozlaćeni štap, a lijevom rukom pridržava malog Isusa. Nago tijelo djeteta u struku prekriva bijela tkanina, a na glavi ispod zlatne lukovičaste krune istovjetne Marijinoj, naziru se plavi uvojcji kose. S obje ruke Isus pridržava pozlaćeni predmet. Gips je skladno koloriran i glaziran (sl. 37). Sastavni dio ove skulpture čine i dvije manje, ranije spomenute skulpture anđela, rađene istom tehnikom (sl. 38, 39).

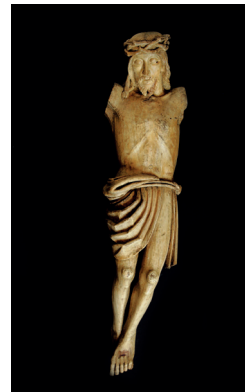
SAKRALNA PLASTIKA - skulpture od drveta

Slika 32. E - 1531
Madona,
kraj 19. st., Plitvica

Slika 33. E - 673
Tužni Isus,
kraj 19. st., Barbara

Sl. 34. E - 1528 Torzo
Krista, poč. 20. st.,
okolica Varaždina

Slika 35. E - 1528a Ruke Krista,
poč. 20. st., okolica Varaždina

SAKRALNA PLASTIKA - skulpture od koloriranog gipsa

Slika 36. 44435 Gospa Lurdska,
Lurdska,
poč. 20. st., okolica
Varaždina

Slika 37. E - 376
Madona,
1. pol. 20. st., Lepo-
glavska Purga

Slika 38. E - 377
Anđeo,
1. pol. 20. st.,
Lepoglavska Purga

Slika 39. E - 378
Anđeo,
1. pol. 20. st.,
Lepoglavska Purga

SLIKE - OLEOGRAFIJE

Suvremenizacija života na selu u prvoj polovici 20. stoljeća postupno potiskuje iz uporabe slike svetaca oslikanih na poleđini stakla. Njih su zamijenile oleografije s jednako zastupljenim religioznim temama koje su nedvojbeno jednako tako zadovoljavale potrebe širokih narodnih masa. Reprodukcije likova ili sakralnih scena otiskom u višebojnom tisku, prethodno utvrđenih na originalu i njihovim premazivanjem firnisom, davale su dojam originala. Sedamdesetih godina 19. stoljeća započinje u zapadnoj Europi masovna proizvodnja oleografskih

slika koje su već počecima 20. stoljeća svoje mjesto nalazile i kao zidni sakralni sadržaj seoskih unutaršnjih prostora.(5). U fundusu zbirke zastupljene su slike većih ili manjih formata, bez signature s prikazom lika Isusa i Marije, prizora iz života Sv. Obitelji, Sv. Josipa sa Isusom, Bogorodice s djetetom (sl. 40), Srca Isusovog i Marijinog (sl. 41, 42) okružene medaljonima s prikazima scena iz njihovog života i Majke Božje od rožarija (sl. 43). Uokvirene su jednostavnim uskim drvenim okvirima ili okvirima blage profilacije.

Da se i ovdje radi o importiranim djelima dokazuju dvije slike nepoznate provenijencije. U središtu jedne nalazi se lik Sv. Josipa koji u naručju jednom rukom drži malog Isusa, a drugom pridržava granu ljljana. Ovu poveću središnju scenu okružuje niz od dvanaest medaljona ispunjenih scenama iz života ovog sveca, a svaki medaljon prati tekst koji tumači prikazanu scenu. Tekstovi su pisani na četiri jezika, među kojima je i njemački (sl. 44). U središtu druge oleografije prikaz je Sv. Obitelji, iznad njih je lik Duha Svetoga i Boga u oblacima, okruženog anđelima (sl. 45). U pozadini ove scene vidljiv je pejzaž sa selom. Uz središnju scenu s gornje i obje bočne strane niže se devet sličica sa prizorima scena iz života Sv. Obitelji. U središtu donjeg ruba prikaz je smrti Josipove, a sa svake strane ove scene uokvireno je polje s tekstom pisanim goticom koji u prijevodu glasi:

“ISUS, MARIJA I JOSIPE!
VAMA POKLANJAM SVOJE SRCE I SVOJU DUŠU !
ISUS, MARIJA I JOSIPE
OSTANITE SAMNOM DO POSLJEDNJEG DANA
BORBE SA SMRTI.

OLEOGRAFIJE

Slika 40. E - 671
Madona s djetetom,
19./20. st., Klenovnik

Slika 41. E - 1933
Srce Marijino,
1. pol. 20. st., nepoznato

Slika 42. E - 1934
Srce Isusovo,
1. pol.20. st., nepoznato

Slika 43. E - 713 Marija
od Rožarije,
1. pol.20, st., Klenovnik

Slika 44. E - 1937 Sv.
Josip s Isusom,
1. pol.20, st., nepoznato

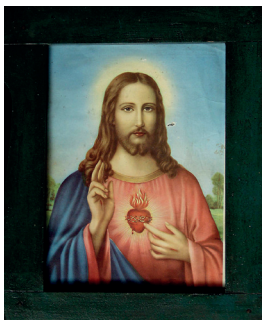

Slika 45. E - 1939 Sv.
Obitelj,
1. pol.20, st., nepoznato

SLIKE - TISAK NA PAPIRU

U podzbirci Slika - tiska na papiru, nalazi se nekolicina slika rađenih grafičko reproduktivnom tehnikom tiskanja svetačkih slika na papiru. Različiti religijski likovi većih ili manjih dimenzijama, uokvireni jednostavnim drvenim okvirima, u prvoj polovici 20. stoljeća bili su cijenom dostupna roba nuđena na prodaju najčešće na crkvenim **prošćenjima** gdje ih nalazimo još i danas. Izdvojeni primjer Srca Isusovog potječe iz Klenovnika (sl. 46), a Sv. Trojstvo i Krunidba Marije (sl. 47, 48) iz sela Grede gdje su do pretkraj 20. stoljeća bili dio zidnog sakralnog sadržaja **glavne hiže**.

SLIKE - tisak na papiru

Slika 46. E - 712 Srce Isusovo,
2. desetljeće 20. st.,
Klenovnik

Slika 47. 47246
Sv. Trojstvo,
1. pol. 20. st. Greda

Slika 48. 53547
Krunidba Marije,
1. pol. 20. st. Greda

ZAKLJUČAK

Sakralna umjetnost sagledana u djelima nepoznatih majstora ili stvarana u nepoznatim majstorskim radionicama, s jedne strane potvrđuje narodno umjetničko umijeće kao izvorno narodno stvaralaštvo ali i tijesnu poveznicu sa srednjoeuropskim kulturnim utjecajima. Arnold Hauser u svom djelu (3) iznosi zanimljivu misao: "Većina figuralnih prikaza i drvorezi i bakrorezi, što ih kupuje narod, pobožne slike i svetački kipovi koji ukrašavaju njegove sobe, predmeti uređenja crkava i prošteništa, potječu dijelom od profesionalnih producenata koji su, doduše, ponajčešće porijeklom iz naroda, ali se više gotovo i ne ubrajaju u narod." Ovdje prikazana sakralna baština stvarana od naroda za narod, svjedoči o bogatstvu duhovne kulture, vjerskog duhovnog života i kulturnim vrijednostima narodne umjetnosti koje su nadživjele suvremenost.

Važno je spomena da je Sakralnu zbirku Etnografskog odjela Gradskog muzeja Varaždin Stručno povjerenstvo za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra za muzejske i galerijske zbirke pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske, 2010. godine uvrstilo u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.

LITERATURA

1. BELAJ Vitomir, „Hrvatski Isus“ na svetačkim stupovima varaždinskog kraja, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin bor. 5, Varaždin 1975.
2. GAVAZZI Milovan, Vrela i sudbine narodnih tradicija, Zagreb 1978.
3. HAUSER Arnold, Filozofija povijesti umjetnosti, Školska knjiga Zagreb 1977., str. 238.
4. KRIŽ Ivi, Slike na steklu, Dolenjski muzej 1982., katalog izložbe
5. KAMENOV Krunoslav, Oleografija u Hrvatskoj 1864 - 1918., Osijek 1988., katalog izložbe.
6. KUS-NIKOLAJEV M., Migracioni putevi seljačkih slika na staklu, Narodna starina XIII, Zagreb 1934.
7. LENKOVIĆ Mario, Samouki kipari, 1985.
8. MATASOVIĆ Josip, Pučki ekspresionizam, Život umjetnosti 37-38, Zagreb 1984.

SAŽETAK

PUČKA SAKRALNA UMJETNOST IZ FUNDUSA ETNOGRAFSKOG ODJELA GRADSKOG MUZEJA VARAŽDIN

Predmeti pučke pobožnosti koje sadrži ova zbirka djela su narodne umjetničke baštine. Oni su u razdoblju 19. sve do polovice 20. stoljeća bili sastavnim dijelom seljačkih kućnih oltara unutar tzv. glavne hiže, središnjeg prostora života čitave obiteljske zajednice. Također je dio njih bio postavljen u vanjskim nišama seoskih stambenih objekata s osnovnom svrhom njihove zaštite.

Sagledavanjem cjelokupnog fundusa zbirke moguće je predmete proučiti u sklopu narodne umjetnosti u kojoj se očituju značajke lokalnog karaktera kao i tragovi zapadnoeuropskih kulturnih utjecaja. Dosegnuća europskog civilizacijskog kruga moguće je iščitati i na materijalnim ostacima tradicijske kulturne baštine u kojoj predmeti nabožnog karaktera čine samo jedan njezin segment. Objedinjeni ovom temom, predmeti zbirke predočuju individualizirana viđenja religijskih likova, izrađenih rukom nepoznatih pučkih autora, u različitim materijalima i izvedbenim tehnikama.

Prvu i najbrojniju skupinu predmeta čine slike na poleđini stakla ili Hinterglasmalerei. Umjetnost oslikavanja poleđine stakla podrazumijeva tehniku oslikavanja osnovnih obrisa likova i motiva na stražnjoj strani stakla. Uz likove svetaca kao što su Sv. Marija, Krist, Sv. Tri kralja, Sv. Josip, Sv. Ana i drugi, izvedene su i biblijske scene Kalvarije, Poslijednje večere, Sv. Obitelji kao i sveci zaštitnici poput Sv. Antuna, Sv. Martina, Sv. Nikole i mnogih drugih. Uz svece prikazani su i njihovi atributi, a od dekorativnih motiva biljni ornamenti različitih kombinacija. Tehnika oslikavanja stakla tijekom 19. stoljeća iz zapadne Europe, preko Slovenije prodire i u hrvatske krajeve.

Među drvenim raspelima razabiru se provincijalna djela rustičnih formi, nastala stvaralačkim radom samoukih lokalnih majstora. Međusobno se kompozicijski i stilski razlikuju, a vremenski se mogu smjestiti u početa 19. i rane početke 20. stoljeća.

Minuciozna remek djela drvenih raspela smještenih u bocama, posebno su vrijedan i zanimljiv oblik nabožne dekoracije kućnih interijera. Ova minijaturna sakralna plastika sa raspećem Kristovim sadrži i simbole njegove muke. Na varaždinskom se području kao oblik javljaju tijekom 19. stoljeća pod utjecajem alpskog kulturnog kruga koji se također širio i u Češku.

Od skulptura koje su se nekada nalazile u zabatnom dijelu seoske stambene arhitekture kvalitetom izrade se ističe Madona skladnih proporcija, smirene ekspresije lica. Ovdje je također i skulptura Krista u sjedećem stavu, tzv. „Tužni Isus“. Ova je scena još iz vremena baroka čest motiv na varaždinskom području, a nalazimo ga i u kamenoj plastici, na pilovima krajputašima. U srednjoj i istočnoj Europi odakle je vjerojatno prodro i u naše krajeve ovaj motiv nalazimo i u narodnoj skulpturi Mađarske, Donje Austrije, Češke, Slovačke, Poljske i Litve. Skulptura Krista koji sjedi, s krunom od trnja

na glavi, prislonjen na desnu ruku daje realističan prikaz njegove zamišljenosti i boli. Počecima 20. stoljeća narodno kiparstvo postupno potiskuje pojava serijski rađenih religijskih skulptura od gipsa, odlivenih u kalupu.

U prvoj polovici 20. stoljeća suvremenizacija života na selu donosi i oleografije, a kasnije i slike na papiru otisnute grafičko reproduktivnom tehnikom tiskanja, sa jednako zastupljenim religioznim temama koje su nedvojbeno jednako tako zadovoljavale potrebe širokih narodnih masa.

Ključne riječi: sakralna baština; narodna umjetnost; slika na poleđini stakla; raspe-
lo; sakralna plasitka; oleografija.

SUMMARY

SACRAL FOLK ART FROM THE COLLECTION OF THE ETHNOGRAPHIC DEPARTMENT OF VARAŽDIN CITY MUSEUM

The objects of religious piety in sacral collection of Ethnographic department in City museum of Varaždin are the works of the national cultural heritage. In the 19th century and up to the middle of 20th century these objects were part of home altars in peasant houses placed in the so-called main house, i.e. the central living area of the entire family community. Some of the objects were placed in the outer niches of peasant houses where their function was to act as protectors of the houses.

The survey of the entire collection shows that it is possible to study the artefacts within the framework of national art bearing local features as well as traces of Western European cultural influences. The achievements of European civilisation can also be perceived in the material remains of the traditional cultural heritage in which sacral objects are but one segment. Unified by their common theme, the objects in the collection demonstrate individualised images of religious personages, handcrafted by unknown artisan in a variety of materials and techniques.

The first and most numerous are pictures on the back of glass panes, the so-called *Hinterglasmalerei*. The art of painting on the back of glass involves the technique of painting the basic contours of figures and other motifs on the back of glass. The motifs range from the figures of St. Mary, Christ, St. Joseph, St. Anna, St. Three Magi etc. to biblical scenes of Calvary, Last Supper, Holy Family and patron saints such as St. Anthony, St. Martin and many others. The saints are shown with their characteristic attributes. Other decorative motifs include floral ornaments in a variety of combinations. The tradition of painting on glass came to Croatia in the 19th century from Western Europe and Slovenia.

Among the collection of wooden crucifixes are provincial works of rustic forms created by self-taught local artisan. Even though their composition and style vary, but most of them are from the early 19th and early beginnings of 20th century.

Some wooden crucifixes in bottles are minute masterpieces and a particularly valuable and intriguing form of votive decoration intended for domestic interiors. This miniature sacral sculpture presents crucified Christ with symbols of his passion. This tradition most likely appeared in the region around Varaždin during the 19th century, under the influence of the Alpine cultural tradition, that had also spread into the Czech region.

Among the sculptures once placed in the pediments of rural architecture is a beautiful Madonna of harmonious proportions and peaceful facial expression. Another sculpture shows seated Christ „Sad Jesus“. This was a very common motif in the region around Varaždin appearing as early as the age of baroque. It can also be found in stone sculpture placed on roadside pillars. The motif had probably come to our country from Central and Eastern Europe, and was present in the popular sculpture of countries such as Hungary, Austria, Czech, Slovakia, Poland, Ukraine and Lithuania. The rendering of seated Christ with a thorn crown on his head, his body weight resting on his right arm, is realistic representation of his reflection and suffering. In the early 20th century witnesses a gradual disappearance of artisan sculpture in favour of serial manufacture of religious sculpture mouldcast in plaster.

In the first half of the 20th century life in the countryside became contemporary and gradually introduces oleographs and later the image on the paper printed with graphics reproductive technique of printing, with an equal representation of religious themes that were undoubtedly equally fulfilling the needs of the masses.

Key Word: religious heritage; folk art; pictures on the back of glass panes; a crucifix; sacral sculpture; oleography.

